

BRÂNCUȘI

ARTA ESTE ADEVĂRUL ABSOLUT

Note și aforisme

Ediție stabilită și prezentată de Doina Lemny

Traducere din limba franceză
de Nicolae Constantinescu

POLIROM

2026

Cuprins

<i>De la notele de atelier la aforisme (Doina Lemny)</i>	5
Aforisme	35
Scrieri despre artă	55
Scrieri despre viață	71
Scrieri diverse.	103
Scrieri literare.	121
Scrieri autobiografice	147
Texte despre Brâncuși	165
Irina Codreanu	167
Dorothy Dudley: <i>Brancusi</i>	177
Carola Giedion-Welcker:	
<i>Constantin Brancusi 1876-1958.</i>	195
Marcel Mihalovici: [<i>Schița unei biografii</i> <i>a lui Brâncuși</i>]	199
M.M.: <i>Constantin Brancusi. A Summary</i> <i>of Many Conversations</i>	211
Paul Morand: <i>Brancusi</i>	221
Roger Vitrac	231
Beatrice Wood: <i>I shock myself</i>	241
<i>Repere biografice.</i>	245
<i>Legenda ilustrațiilor.</i>	249
<i>Mulțumiri</i>	251

De la notele de atelier la aforisme

Mulți dintre cei care l-au întâlnit pe Brâncuși și-au mărturisit admirația pentru reflecțiile lui – uneori rezumate sub formă de aforisme – despre viață, despre artă, despre creație. Reflecții care căpătau cu siguranță o încărcătură emoțională când răsunau în ambianța misterioasă a atelierului său. Pictorul american Reginald Pollack, care s-a stabilit în Impasse Ronsin la începutul anilor 1950, a evocat vecinătatea cu Brâncuși în mai multe articole, dintre care unul poartă titlul semnificativ „Șaman și showman”¹. El înfățișează în acest articol, folosind multe detalii, conversațiile cu sculptorul, descriindu-l ca pe „un fel de medium, care introdusese primordialul în secolul XX, declama aforisme ca un profet, vorbea despre Leda, Socrate și Milarepa (un călugăr tibetan din secolul al XI-lea)

1. „Shaman and Showman”, *Art & Antiques*, mai 1988, republicat în Doina Lemny, *L-au întâlnit pe Brâncuși/ Ils ont rencontré Brancusi*, Vremea, București, 2020, pp. 244-265.

ca și cum i-ar fi fost prieteni și despre cetatea dispărută Atlantida ca și cum ar fi fost acolo. Uneori, pe când stăteam de vorbă în atelierul său, aveam impresia că voia să mă facă să cred că toate lucrările lui luaseră ființă în urma vreunui act secret, magic. Era încântător, impresionant și redutabil, dar, mai presus de toate, un vrăjitor căruia îi făcea mare plăcere să farmece și să stârnească confuzie”.

Deși aproape nimeni nu pune la îndoială capacitatea lui Brâncuși de a emite judecăți filosofice, toată lumea ignora faptul că el făcea însemnări pe bucăți de hârtie răzlețe, pe care le păstra cu grijă în atelier. Este puțin probabil să fi avut intenția de a publica o culegere din scrierile lui, mai ales că se descurca greu cu franceza și nici scrisul în română nu-i era prea îngrijit. Dovadă este că făcea ciorne înainte de a le trimite o scrisoare sau o telegramă unor prieteni sau colaboratori. Aceste ciorne completează corespondența, care altfel ar fi trunchiată.

O serie de „Spuse de-ale lui Brâncuși” au fost publicate încă din 1926, în traducere engleză, precedate de o prefață de Paul Morand, în catalogul expoziției pe care Marcel Duchamp a organizat-o pentru prietenul său la Brummer Gallery din New York de pe 17 noiembrie până pe 15 decembrie 1926. În catalogul celei de-a doua expoziții a lui Brâncuși la Brummer Gallery (17 noiembrie 1933 – 13 ianuarie

1934), jurnalistul și scriitorul Roger Vitrac a inserat un text urmat de reproducerea unei pagini cu câteva aforisme scrise de mâna acestuia. Cele două texte anterioare ale lui Vitrac publicate în 1929 și în 1930¹ erau și ele însoțite de aforisme ale artistului.

Se știe că, în ultimii zece ani de viață, Brâncuși n-a mai inventat nimic. El se consacra prezentării și destinului lucrărilor pe care le instalase și le păstra în propriul atelier, deschis tuturor celor interesați. De altfel, vizitarea Atelierului lui Brâncuși devenise o activitate foarte mondenă. Potrivit lui Waldemar-George², acest atelier era considerat „sanctuarul noii sculpturi europene”, în care „bătrânul umbla printre capodoperele pentru care se luptau muzeele din cele două lumi”. Toți cei care pătrundeau acolo erau fascinați de sculpturi, de ambianță și de personaj. Un personaj devenit legendar, deși greu de definit. La acele întâlniri purta hainele de lucru albe, saboți și o căciulă în care compatrioții săi vedeau cușma tradițională a dacilor, ceea ce-i conferea o înfățișare aparte, aproape misterioasă. După ce arunca o privire

1. În *Cahiers d'art*, 1929, pp. 382-396, apoi în *Le Dictionnaire biographique des artistes contemporains (1910-1930)*, sub coordonarea lui Edouard-Joseph, Art & édition, Paris, 1930, pp. 196-198.

2. În „Le legs de Constantin Brancusi”, *Le Combat*, 21 noiembrie 1960.

pe furiș către interlocutor, se adapta la vizitatori, vorbind foarte puțin și cântărindu-și cuvintele: „Nu era vorbăreț și nu se exprima cu ușurință, spre deosebire de mulți moderniști, dar părea obsedat de cuvintele lui, preocupat să le aleagă pe cele mai precise și să nu irosească niciunul dintre ele”, relatează scriitorul american Samuel Putnam în *Memoirs of a Lost and Found Generation*¹.

Atelierul său era o scenă pe care se întâlneau, în anii 1920, Duchamp și Picabia, Tzara și Erik Satie, precum și mulți alții, care improvizau acolo adevărate dezbateri despre artă, despre viața culturală, despre muzică, dar și despre dada. Mulți au lăsat însemnări care au fost reunite și publicate mai târziu. La rândul său, Brâncuși își nota și el cugetările, deseori în franceză, și le relua după mult timp, îmbogățindu-le cu propriile experiențe și lecturi, nu foarte multe, dar pe care îi plăcea să le amintească, numindu-le cărțile lui de căpătâi: *Milarepa*², *Papus*³,

1. „Paris was our mistress”, The Viking Press, New York, 1947, pp. 198-203.

2. *Milarépa, ses méfaits, ses épreuves, son illumination*, traducere din tibetană de Jacques Bacot, 1925.

3. Potrivit mărturiei lui Jacqueline Matisse-Monnier, probabil *L'Almanach de la chance et de la vie mystérieuse pour l'année 1910*, Librairie hermétique, Paris, 1909. Această mărturie este publicată în Doina Lemny, *op. cit.*, pp. 139-147.

Lao Zi¹. Comportamentul, atitudinea lui, darul pe care îl avea să exprime în câteva propoziții succinte diferite considerații, toate acestea îi înlesneau întreținerea propriei aure. Această latură orientală misterioasă, care completa imaginea deja deconcertantă a artistului ce avea să dea o orientare nouă sculpturii din secolul XX, îi fascina și le stârnea curiozitatea celor care veneau să-l vadă, îndeosebi începând din anii 1940. Mulți sunt cei care, notându-i spusele, le-au reprodus după aceea în reviste din acea perioadă sau în cărți. Aceste „scrieri” au format mai târziu nucleul câtorva volume publicate în România, grupate pe teme: despre artă în general, despre viață, despre metodele sale de lucru ca sculptor, despre ce credea că dezvoltase de-a lungul întregii sale creații. Un volum de aforisme adunate de Constantin Zărnescu, reeditat de mai multe ori, le-a stârnit curiozitatea cercetătorilor și le-a atras atenția unor traducători și editori². În 2001, Paola Mola a publicat o carte de texte despre Brâncuși și o traducere în italiană a 121 de aforisme în colecția „Carte d’artisti”, la editura Abscondita³.

-
1. Laozi, *Le Livre de la voie et de la vertu*, traducere de J.J.L. Duyvendak.
 2. Constantin Zărnescu, *Aforismele lui Brâncuși*, Scrisul Românesc, Craiova, 1980, republicată în 1994, Zamolxis – R. „Fapta transilvăneană”, Timișoara, și, în 1998, la Cluj.
 3. Paola Mola, Constantin Brancusi: *Aforismi*. Con scritti di Michael Middleton, Eugenio Montale, Paul Morand,

Tentative de identificare

La Dation Brancusi, care cuprinde arhive și desene pe care Muzeul Național de Artă Modernă, Centrul Pompidou, le-a primit în 2003, completează acest ansamblu de texte aparținându-i lui Brâncuși cu corespondență olografă, documente administrative și, mai ales, note de atelier ale sculptorului. Acest fond documentar de mai bine de 2.000 de file conține și o corespondență cu compatrioții săi, precum și scrieri în română pe care le-am publicat în colaborare cu Cristian-Robert Velescu în 2004¹. Acel volum redă, aproape la virgulă, gândurile lui Brâncuși consemnate în română și uneori în franco-română, așa cum obișnuia să le noteze. Fără să acorde prea mare atenție ortografiei, Brâncuși amesteca în mod firesc cele două limbi, scopul său fiind să surprindă esența propriei gândiri. Bogată în informații de tot felul – relații cu prietenii săi români, cu familia și, mai ales, gânduri exprimate cu iuțeală în limba maternă, uneori presărate cu cuvinte din regiunea sa natală, Oltenia –, culegerea respectivă

Ezra Pound, Man Ray, Henri-Pierre Roché, *Abscondita*, Milano, 2001.

1. Doina Lemny, Cristian-Robert Velescu, *Brâncuși inedit. Însemnări și corespondență românească*, Humanitas, București, 2004.